

The paper reflects the main stages of the legal basis formation and development for the permitting system in the sphere of mineral resources use and protection in Ukraine. The periodization of legal regulation development in subsoil use based on permits has been determined, and the legal nature of certain documents' types has been established. New trends in improving legislation are described in researched area.

Key words: permitting system, subsoil, periodization, resolution, special subsoil use.

УДК 341.1

В. В. ДУДАРЕНКО

Віктор Валерійович Дударенко, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОЇ РОЗПИСКИ ТА ФОРВАРДУ В МЕХАНІЗМІ КРЕДИТУВАННЯ АГРОХОЛДИНГУ

Функціонування будь-якого суб'єкта господарювання вимагає від останнього несення витрат, пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

У сфері аграрного бізнесу особливої актуальності набуває питання залучення матеріальних ресурсів (грошей, добрив, засобів боротьби зі шкідниками, сільськогосподарської техніки тощо) під час проведення весняно-осінніх польових робіт, а також для забезпечення виробництва продукції тваринного походження. Така потреба пояснюється тим, що ціни на вказані ресурси, як правило, зростають під час сезону сівби (зокрема, паливні матеріали), або є нерентабельними стосовно кінцевої їх вартості. Так, банки та інші фінансові установи в даний час або взагалі відмовляються кредитувати аграрну сферу, або встановлюють відсоткову ставку за залучені ресурси у розмірі не менше 35–40 % річних¹.

З урахуванням викладеного навіть великі аграрні товаровиробники, до яких можна віднести й агрохолдинги, дедалі частіше звертають свою увагу на альтернативні шляхи поповнення матеріальних ресурсів, відмінні від банківського кредитування, яке в Україні стає все менш доступним. Пояснюється це тим, що великі товарні агровиробники, незалежно від того, що вони акумулюють значні фінансові та матеріальні ресурси, все одно прагнуть до мінімізації своїх витрат при збереженні сталого економічного результату від здійснення підприємницької діяльності. До указаних альтернатив банківського кредитування можна віднести аграрну розписку та форвардний контракт (форвард).

В аграрно-правовій науці питання використання форвардних контрактів та аграрних розписок не достатньо досліджене. Деякі аспекти цього питання розглянуто такими науковцями, як Ю. В. Мица², В. І. Труба³, Т. О. Коваленко⁴ та іншими. Разом із тим, недослідженими залишаються ще багато питань, одним із яких є встановлення переваг та недоліків аграрної розписки та форварду, як альтернативних банківському кредитуванню механізму залучення матеріальних ресурсів.

Метою статті є дослідження правової природи аграрних розписок та форвардних контрактів як альтернативних банківським механізмів залучення агрохолдингами фінансових ресурсів для ведення ними аграрного бізнесу, а також обґрунтування пропозицій щодо його удосконалення.

Закон України «Про аграрні розписки» від 6 листопада 2012 р.⁵ (далі – Закон) вперше ввів до обігу новий механізм кредитування агробізнесу – аграрну розписку. Згідно з положеннями ст. 1 зазначеного Закону України аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Зазначимо, що в даний час аграрні розписки використовуються лише в декількох областях України – Полтавській⁶, Харківській, Черкаській та Вінницькій⁷, де запроваджується пілотний проект з відпрацювання технології введення в обіг такого цінного паперу (спільні накази Мінагрополітики і Мін'юсту від 4 вересня 2014 р. № 331/1471/5 та від 1 вересня 2015 р. № 332/1627/5).

Закон України «Про аграрні розписки» виділяє два види аграрних розписок – товарну та фінансову. Під товарною аграрною розпискою розуміється така аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за нею здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою (ст. 3). У свою чергу, фінансовою аграрною розпискою визнається така аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості (ст. 5).

Враховуючи норми Закону України «Про аграрні розписки», «механізмом кредитування» за допомогою аграрних розписок можуть скористатися лише ті агрохолдинги, яким на праві власності або на відповідному

речовому праві (оренда, емфітевзис) належить земельна ділянка сільськогосподарського призначення. На указану властивість аграрної розписки особливу увагу звертає Т. О. Коваленко, зазначаючи, що аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції⁸.

Підкреслимо, що аграрна розписка (товарна або фінансова) підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та не може бути знерухомлена, тобто переведена у бездокументарну форму. У цілому нотаріальна форма аграрної розписки сприяє впевненості учасників операції в її законності, однак вимагає додаткових фінансових витрат.

Згідно із законодавством за посвідчення аграрних розписок нотаріуси справляють плату з урахуванням п.п. «у» п. 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 р.⁹, відповідно до якого за нотаріальне посвідчення договорів застави встановлено розмір ставки державного мита 0,01 % предмета застави, але не менше 5 НМДГ і не більше 50 НМДГ. Зазначена позиція погоджена Міністерством фінансів України (лист від 9 квітня 2015 р., вих. № 31-11150-12-5/12354) та Державною фіскальною службою України (лист від 15 червня 2015 р., вих. № 14216/5/99-99-19-02-02-16).

Зазначені вище ставки державного мита пояснюються тим, що аграрна розписка є насамперед товаророзпорядчим документом, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою (виділено нами – В. Д.), здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. У цілому на сьогодні розмір ставки державного мита в розмірі 0,01 % не повинен стати перешкодою для використання такого механізму для кредитування аграрного бізнесу агрохолдингів. Водночас аграрна розписка є більш витратною порівняно з форвардним контрактом, для дійсності якого законодавство не ставить вимогу щодо його обов'язкової нотаріальної форми.

Певним недоліком використання агрохолдингами аграрних розписок можна розглядати такий факт: якщо вищується декілька видів сільськогосподарської продукції, то на кожен із цих видів продукції суб'єкт агробізнесу зобов'язаний видати окрему аграрну розписку (ст. 9 Закону України «Про аграрні розписки»). Разом із тим, якщо агрохолдинг вестиме облік виданих аграрних розписок, то кожному виду сільськогосподарської продукції буде кореспондуватися окремо видана аграрна розписка, що мінімізує ризик виникнення помилок при сплаті за аграрною розпискою стосовно того чи іншого виду сільськогосподарської продукції.

Загалом механізм кредитування за аграрною розпискою передбачає, як мінімум, двох суб'єктів господарювання. Проте це не означає, що їх не може бути більше (наприклад, триланкова система обігу аграрної розписки). Так, сторонами операції з кредитування за допомогою аграрної розписки можуть бути агрохолдинг, дистриб'ютор та трейдер. Як правило, дистриб'ютор надає агрохолдингу ресурси, які необхідні для вирощування сільськогосподарської продукції (насіння, сільськогосподарську техніку, мінеральні та органічні добрива, засоби боротьби зі шкідниками тощо). Звичайно, дистриб'ютору, на користь якого агрохолдинг видає аграрну розписку (передусім мається на увазі механізм видачі товарної аграрної розписки), не потрібен майбутній урожай, адже останній ще підлягає реалізації, виручені кошти лише потім можуть бути зараховані на рахунок. Для дистриб'ютора кінцевий інтерес становлять саме грошові кошти, які він прагне отримати від агрохолдингу за свій поставлений товар. Звідси, з метою отримання коштів, дистриб'ютор заінтересований у тому, що відступивши своє право за аграрною розпискою у порядку цесії третій особі. Такою особою є трейдер, який після закінчення технологічного циклу виробництва (наприклад, восени після збирання врожаю) реалізує своє право за аграрною розпискою шляхом звернення до агрохолдингу з вимогою поставити сільськогосподарську продукцію, що є предметом зобов'язання з виданої аграрної розписки.

Такого роду механізм залучення необхідних агрохолдингу матеріальних ресурсів надає останньому суттєву перевагу: зобов'язання поставити сільськогосподарську продукцію або сплатити кошти обумовлене збором врожаю, а у разі неврожаю дата виконання зобов'язань за погодженням з кредитором може бути перенесена на наступний маркетинговий рік.

Підкреслимо, що інтереси кредитора за будь-яких умов суттєво забезпечуються за рахунок застави майбутнього врожаю. При цьому розмір такої застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. Указане є підставою констатувати ту обставину, що майнові інтереси кредитора підлягають повному, а не частковому забезпеченню. З огляду на зазначене аграрна розписка є доволі привабливою для використання у діяльності аграрних холдингів.

Стосовно ж застосування форвардної моделі кредитування агрохолдингу, то остання також доволі часто використовується для залучення необхідних ресурсів у сфері агробізнесу. Так, відповідно до п. 9 Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. за № 632¹⁰, під форвардним контрактом розуміється двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту.

Зауважимо, що умови форвардного контракту визначаються за згодою сторін, проте цей контракт обов'язково має містити такі реквізити: назву, сторони, базовий актив контракту та його характеристики (асортимент – для товарів), кількість базового активу, вартість контракту, ціна виконання, термін виконання, порядок оплати придбаного (проданого) базового активу, відповідальність сторін у разі невиконання чи

неналежного виконання зобов'язань, порядок розгляду спорів, адреси, підписи, печатки, реквізити банківських рахунків (для юридичних осіб) та паспортні дані (для фізичних осіб) сторін контракту.

Укладаючи форвардний контракт, сторони наперед визначають ціну базового активу (сільськогосподарської продукції), який необхідно буде поставити після збору врожаю. Це сприяє стабільності та впевненості сторін стосовно цінової політики у майбутньому, дає змогу агрохолдингу доволі детально планувати свої дії стосовно кількості вирощеної/виробленої ним сільськогосподарської продукції, тієї ціни, яку він за неї отримає. Крім того, це допомагає мінімізувати витрати, пов'язані зі зберіганням на складах товару, оскільки останній необхідно буде передавати кредиторю.

Однак недоліком форвардному контракту є те, що агрохолдинг не може отримати вигоду від подорожчання сільськогосподарської продукції на момент її поставки (закінчення форвардного строку), а покупець – від здешевлення активу, адже він зобов'язаний сплатити саме обумовлену ціну, а не ту, яка склалася на певну дату на аграрному ринку.

З метою належного виконання зобов'язань за форвардним контрактом видається за доречне встановити у змісті останнього окремим пунктом відповідальність кожної зі сторін за неналежне виконання/невиконання зобов'язання у формі штрафних санкцій, розмір яких буде більшим за вигоду, отриману у випадку відмови від реального виконання договору.

Проте навіть у разі належного виконання форвардного контракту агрохолдинг отримує кошти за свою сільськогосподарську продукцію лише за фактом поставки. Із цією обставиною законодавець пов'язує момент оплати сільськогосподарської продукції за наперед визначеною ціною. Разом із тим агрохолдингу можуть знадобитися кошти (інші матеріальні ресурси), наприклад, для посівної компанії, але форвард цього не передбачає. У такому разі сторони форвардного контракту вправі досягти домовленості про авансовий платіж, відповідно до якого агрохолдинг отримує частину суми за наперед продану сільськогосподарську продукцію, а решта суми буде сплачена уже по факту поставки. Тоді авансовий платіж по форварду виконує подвійну функцію. З одного боку, здійснюється кредитування агрохолдингу, який «уже зараз» використовує залучені кошти, стимулює агровиробника здійснити поставку саме обумовленому покупцеві (в іншому разі агрохолдинг повинен буде повернути суму авансу в подвійному розмірі та сплатити суму штрафу, обумовлену договором). З іншого – покупець, який передає агрохолдингу аванс у рахунок оплати за майбутню поставку сільськогосподарської продукції, у разі відмови від форварду втрачатиме суму авансу та зобов'язаний буде сплатити штрафні санкції, передбачені договором. Таким чином, чим більший відсоток авансу від суми договору передається агрохолдингу при укладенні форварду, тим більша вірогідність поставки сільськогосподарської продукції, адже кожна із сторін буде заінтересована не втрачати суму авансу та не сплачувати штрафні санкції.

Варто наголосити, що при форвардному контракті агрохолдинг отримує лише кошти, а не інші ресурси (насіння, добрива, засоби боротьби зі шкідниками, сільськогосподарську техніку тощо) для ведення агробізнесу, що можливо при використанні аграрної розписки. Ще один момент полягає у тому, що за фінансовою аграрною розпискою, яка передбачає сплату кредитором коштів, а не поставку сільськогосподарської продукції, розмір зобов'язання визначається за формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості. Це означає, що розмір зобов'язання за фінансовою аграрною розпискою буде визначатися на дату платежу, але не на дату укладення такої розписки, що, скоріше, наближує її не до форварду, а до ф'ючерсу.

У цілому, ключовим позивом форвардного контракту є те, що в будь-якому разі відбувається поставка сільськогосподарської продукції, за фактом якої агрохолдинг отримує кошти, а не інші ресурси. Також зобов'язання агрохолдингу не може полягати у сплаті на користь кредитора коштів (характерно для фінансової аграрної розписки), оскільки останні сплачуються саме агрохолдингу за поставлену сільськогосподарську продукцію, а не за отримані раніше ресурси.

Порівняння аграрної розписки та форвардного контракту. Разом із тим як аграрна розписка, так і форвардний контракт мають спільні й відмінні ознаки, свої переваги/недоліки, вміло використовуючи які можна обирати той чи інший фінансовий інструмент. Спочатку наведемо спільні риси аграрної розписки та форварду. Так, до спільний рис можна віднести те, що указані фінансові інструменти: а) встановлюють зобов'язання агрохолдингу поставити сільськогосподарську продукцію (сплатити кошти) у майбутньому (*виконання зобов'язання відбувається після збору врожаю*); б) виконання зобов'язання відбувається на заздалегідь встановлену дату; в) розмір боргового зобов'язання встановлюється у вигляді обумовленої ціни або за допомогою формули (стосовно фінансової аграрної розписки); г) мінімальний ризик зриву господарської операції (поставки сільськогосподарської продукції) за аграрною розпискою, а щодо форварду – у разі авансування операції.

До відмінних же рис аграрної розписки та форвардного контракту можна віднести те, що: а) при форвардному контракті отримуються лише кошти, а при аграрній розписці можуть як кошти, так і інші ресурси (*аграрна розписка є більш універсальною*); б) при форвардному контракті кошти отримуються за фактом купівлі-продажу (за умови відсутності авансового платежу), а при аграрній розписці актив передається відразу (*темпортальна складова*); в) форвардний контракт не передбачає обов'язкової вимоги застави, а аграрна розписка забезпечується заставою майбутнього урожаю (*аграрна розписка краще забезпечує інтереси кредитора*); д) укладення форварду не вимагає дотримання нотаріальної форми, а аграрна розписка підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню (*форвард є більш дешевим фінансовим інструментом*); е) аграр-

на розписка видається до завершення технологічного циклу виробництва, а форвардний контракт може укладатися як на короткий, так і на більш тривалий строк (*форвард є більш мобільним*); є) для виконання зобов'язань з форвардного контракту необхідно звернутися до суду, отримати рішення (виконавчий документ), а при аграрній розписці нотаріус вчиняє виконавчий напис, що відразу перетворює таку розписку на виконавчий документ (*процесуальний аспект захисту прав*).

Таким чином, можна зазначити, що як аграрна розписка, так і форвардний контракт мають свої переваги й недоліки. Однозначно можна стверджувати, що форвардна модель кредитування агрохолдингу неможлива у формі первісного надання інших ресурсів, крім грошей, які, у разі відсутності авансування, підлягають сплаті лише за фактом поставки сільськогосподарської продукції. У цьому аспекті аграрна розписка має суттєві переваги над таким уже доволі сталим та відомим механізмом залучення ресурсів.

У цілому зауважимо, що агрохолдинги мають у своєму розпорядженні доволі різноманітні фінансові інструменти для залучення ресурсів при здійсненні підприємницької діяльності у сфері агропромислового комплексу. Вміле поєднання використання аграрних розписок, як нового механізму кредитування, поряд зі сталими фінансовими інструментами, такими як форвардний контракт, безумовно, нададуть агрохолдингу суттєву перевагу при залученні необхідних матеріальних та фінансових ресурсів для здійснення агробізнесу.

¹ *Ишутина А.* Кредитные ставки в банках Украины замерли / *А. Ишутина* : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.liga.net/banks/2016/4/8/articles/47780.htm>

² *Мица Ю. В.* Похідні цінні папери: питання класифікації [Текст] / Ю. В. Мица // Проблеми законності / відп. ред. В. Я. Тацій [та ін.]. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого 2005. – Вип. 73. – С. 96–102.

³ *Труба В. І.* Правове регулювання похідних цінних паперів в Україні [Текст] / В. І. Труба // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 26–30.

⁴ *Коваленко Т. О.* Аграрні розписки: оформлення, видача, обіг та виконання / Т. О. Коваленко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dapr.ck.ua/?page=post&id=322/>

⁵ Про аграрні розписки : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

⁶ Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 4 вересня 2014 р. № 331/1471/5 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0331730-14>

⁷ Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 1 вересня 2015 р. № 332/1627/5 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0332730-15>

⁸ *Коваленко Т. О.* Вказана праця.

⁹ Про державне мито : декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/7-93>

¹⁰ Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. № 632 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/632-99>

Резюме

Дударенко В. В. Порівняльно-правова характеристика аграрної розписки та форварду в механізмі кредитування агрохолдингу.

У статті досліджуються особливості використання агрохолдингами альтернативних механізмів залучення ресурсів, таких як аграрна розписка та форвардний контракт. Здійснюється їх компаративний аналіз з метою виявлення сутнісних спільних та відмінних рис.

Ключові слова: агрохолдинг, аграрна розписка, форвардний контракт, кредитування.

Резюме

Дударенко В. В. Сравнительно-правовая характеристика аграрной расписки и форварда в механизме кредитования агрохолдинга.

В статье исследуются особенности механизма использования агрохолдингами альтернативных источников получения ресурсов, таких как аграрная расписка и форвардный контракт. Осуществляется их компаративный анализ с целью выявления существенных общих и отличительных черт.

Ключевые слова: агрохолдинг, аграрная расписка, форвардный контракт, кредитование.

Summary

Dudarenko V. Comparative legal characteristics of agricultural receipt and forward the mechanism of lending to the agricultural holding.

There are special aspects of the arrangement of usage by the agricultural holding such forms of crediting as an agrarian receipt and forward contract, which are under investigation in the article. It is carried out their comparative analysis with intent of identification of essential features common and distinctive.

Key words: agricultural holding, agrarian receipt, forward contract, crediting.